

УДК: 4тадж.+04 (инд)

РАҶАБОВ Ҳ.¹

**ПАНДИТ ЧАНДРАДХАР ШАРМА ГУЛЕРӢ
ВА ҲИКОЯИ Ӯ «ВАЙ ГУФТА БУД»**

Пандит Чандрадхар Шарма Гулерӣ (1883-1922) дар таърихи адабиёти хиндӣ бо иншои ҳамагӣ якчанд ҳикоя, аз ҷумла бо ҳикояи овозадори худ - «Вай гуфта буд» («Us ne kaḥa tha»), ки бори аввал дар моҳи октябри соли 1915 дар маҷаллаи адабии пурарзиши «Сарасватӣ» ҷоп шуд, ниҳоят машхур шудааст. Ҳикояи «Вай гуфта буд» чӣ гуна ҳикоя аст, ки номи муаллифро машхур ва дар адабиёти асри XX назаррас сабт кардааст? Дар ин мақола кӯшиш рафтааст, то ба ин савол ҷавоб гуфта шавад.

Калидвожаҳо: Гулерӣ, адабиёт, ҳикоя, сарбоз, ҷанг, сикҳ, Лахнасинҳ, вай гуфта буд, Бодха, Амритсар, беҳтарин, 25 сол.

Бо вучуди хеле машхур будани Пандит Чандрадхар Шарма Гулерӣ роҷеъ ба ҷараёни зиндагии ин адиб ва ҳикояи машхури ӯ «Вай гуфта буд» («Us ne kaḥa tha»), маълумотҳо ниҳоят кам мебошанд. Адабиётшиноси маъруфи Ҳинд Шивадансинҳ Чаухан дар мавридҳои гуногун Гулериро борҳо ба ёд овардааст, вале бояд зикр кард, ки оид ба ҷараёни зиндагии адиб ва ҳикояҳои ӯ ҳеҷ чиз нагуфтааст. Бештар мақоми ӯро дар адабиёти хиндӣ ва ҳунари асарофариашро ба инобат гирифта, баҳо додааст.

Соли 1984 дар Дехлӣ маҷмӯаи ҳикояҳои Пандит Чандрадхар Шарма Гулерӣ ҷоп шуд, ки «Ҳикояҳои ҷовидонаи Гулерӣ» («Guleri ki amar kaḥaniyan») ном дошт. Муҳаррир ва тартибдиҳандаи ин китоб Шрикант Вяас мебошад. Бояд зикр кард, ки ин китоб бо вучуди ҳаҷми хурд доштан (ҳамагӣ 72 саҳ.) бо дар бар гирифтани баъзе маълумотҳои дақиқ ва чанд андешаи судманди адабиётшиносони варзидаи Ҳиндустон фарқ мекунад. Дар оғоз зери унвони «Истеъдоди Гулерӣ» («Guleri ki pratibha») андешаҳои яке аз маъруфтари адабиётшиноси Ҳинд пандит Рамчандра Шукла нисбат ба Гулерӣ оварда шудааст. Баъдтар аз навиштаҳои дигар адабиётшиноси маъруфи Ҳинд Рам Бабу Саксена бахшида ба ҳикояи «Вай гуфта буд» иқтибос омадааст. Пас се ҳикояи Гулерӣ – «Зиндагии хушҳолона» («Sukhamay jivan»), «Сӯзани Буддо» («Budh ka kanta») ва «Вай гуфта буд» («Us ne kaḥa tha») ҷой дорад. Дар охир боз ду мақолаи дигар ҷой дода шудааст, ки гарчанде аз лиҳози ҳаҷм хурд бошанд ҳам, ҳар қадом як силсила маълумотҳои муфидро дар бар гирифтаанд. Ин мақолаҳо «Пандит Чандрадхар Шарма Гулерӣ. (Шиносоӣ бо зиндагӣ)» («Pandit Chandradhar Sharma Guleri. (Jivan parichay)»)

¹ **Адрес для корреспонденции:** Хабибулло Раджабов – профессор, д. филол. н. Института языка, литературы, востоковедения и письменного наследия им. Рудаки. 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки-33. тел: 2213223.

ва «Гулери: Хикоянависи ба вақт ғолибшуда (Баҳодихӣ)» (Guleri: Kaljayi kahanikar. (Mulykan)) мебошанд.

Дар асари номбурда дар зер тасвири адиб соли таваллуд 1883 ва соли вафот 1922 омадааст. Ҳамин тариқ, ин ва боз маълумотҳои дигар сарчашмаҳои бозғатимдро ба инбат гирифта, бо боварӣ гуфта метавонем, ки Пандит Чандрадхар Шарма Гулери 25 июли соли 1883, дар шаҳри Ҷайпур таваллуд шудааст. Падари адиб Шиварам Шастрӣ ном дошт. Вай директори коллеҷи санскрити шаҳри Ҷайпур буд. Шиварам Шастриро аҳли илму адаби Ҷайпур боз ҳамчун олими варзидаи илмҳои фалсафа ва грамматика мешинохтанд. Номбурда инчунин миёни ҷамъияти диндорони шаҳр низ эҳтиром ва мақому манзалати хос доштааст. Аз ин лиҳоз метавонем гӯем, ки Гулери дар оилае таваллуд шуда ба воя расидааст, ки он ҷо муҳити илмию адаби ҳукумфармоӣ мекард.

Гулери дар давраи бачагӣ наврасиаш, зер тасвири падараш, омӯзиши санскритро машқ намуда, аз ин манба дониши кофӣ гирифтааст. Ӯ ҳатто дар давраи кӯдакиаш баъзе шеърҳо ба забони санскрит аз ёд карда, чунон хуб қироат мекардаст, ки сазовори аҳсани аз забони санскрит огоҳ будагон мешудааст. Гулери дар синни шонздаҳсолагӣ ба Донишгоҳи Оллоҳобод соли 1899 имтиҳонҳои дохилшавӣ супорида, ҷойи аз ҳама баландро мегирад. Барои бо муваффақият супоридани имтиҳонҳо ва ҷойи баландро гирифтани Гулери аз ҷониби ҳукумати Ҷайпур сазовори медали тилло мешавад. Пас ӯ соли 1904 Донишгоҳи Оллоҳободро ҳамчун беҳтарин донишҷӯ хатм намуда маълумоти бакалаври илмҳои гуманитарӣ мегирад ва дар Донишгоҳи Банорас ба ҳайси муаллими фанни санскрит ба кор мебарояд. Гулери якҷанд сол муҳаррири маҷаллаи «Мунаққид» («Samalochak»)-ро ба ӯҳда доштааст. Ду сол дар Донишгоҳи ҳиндӣ шаҳри Банорас иҷроӣ вазифа намудааст. Ин адиби боистедол 11 сентябри соли 1922 бармаҳал аз олам ҷашм пӯшидааст.

Ҷойгоҳи Чандрадхар Шарма Гулери ва ҳикояи ӯ «Вай гуфта буд», мисле ки болотар ишора шуд, дар адабиёти ҳиндӣ хеле баланд аст. Дар адабиётшиносии ҳиндӣ чандин солҳост, ки оид ба аввалин ҳикояи муосири ҳиндӣ ва муаллифи он баҳсҳо сар мезананд ва ин баҳсҳо хеле идома меёбанд, вале душвор аст ба як ҳулосаи қатъӣ омадан, ки танҳо ин ё он ҳикоя аввалин ҳикояи замони муосир аст. Ин нуқтаро аз он хотир ёдовар шудем, ки муҳаққиқон баробари он ки кадом ҳикоя аввалин ҳикояи замони нав аст онро кӣ эҷод кардааст, боз эътибор ба он медиҳанд, ки дар охири асри XIX ва аввали асри XX кадом ҳикоя зиёдтар машҳур шудааст ва муаллифаш кист? Аксари муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки ҳикояи «Вай гуфта буд» аз ҷумлаи беҳтарин ҳикояҳои даҳсолаҳои аввали асри XX мебошад. Адабиётшинос доктор Бабурам Саксена зикр кардааст, ки: «Ҳикояи маҳрум муҳтарам Чандрадхар Гулери зер унвони «Вай гуфта буд» дар адабиёти ҳиндӣ беҳтарин буда, ҳамто надорад. Аз қироати он чунон лаззате бурдан мумкин аст, ки онро пурра тасвир кардан мумкин нест» [4,7].

Бояд гуфт, ки маъмулан муҳаққиқон бо арзи он ки ҳикояи Гулери «Вай гуфта буд» беҳтарин ҳикоя дар оғози давраи пайдоиши ҳикояи муосири ҳиндӣ аст, фикри худро анҷом медиҳанд. Доктор Рамкумар Шарма дар китоби худ «Таърихи адабиёти ҳиндӣ» («Hindi sahitya ka itihās») чунин мегӯяд: «Дар инҷо мо мехоҳем оид ба ҳикояи муҳтарам Гулери «Вай гуфта буд» каме зиёдтар

таваккуф намоем, чунки ин ҳикоя аз нуқтаи назари санъати ҳикоянависи хамон замон беҳтарин ҳикоя буд» [5,405]. Гумон меравад, ки акнун таҳлили ҳикоя оғоз меёбад, вале ҳамагӣ дар чор ҷумла мазмуни ҳикоя баён мешаваду халос. Дигар муҳаққиқ Шямчандра Капур низ кӯтоҳбаён аст. Санъати ҳикоянависи Гулериро беҳамто мегӯяду бас [7,312]

Гулери ҳамагӣ се ҳикоя навиштааст, лекин ҳамин се ҳикоя ба адиб умри ҷовидона бахшидаанд, хусусан ҳикояи «Вай гуфта буд». Адабиётшинос Лакшмисагар Варшнея як боби асари худ «Таърихи адабиёти ҳиндӣ» («Hindi sahitya ka itihās»)–ро «Бузургтарин ҳикоянависон» («Pramukh kahanikar») номидааст. Дар ин ҷо ҳамчун бузургтарин ҳикоянавис ҳамагӣ нуҳ адиб номбар шудаанд, ки миёни онҳо дар ҷойи ҷорум Гулери омадааст. Лакшмисагар Варшнея се ҳикояи Гулериро номбар карда, ҳикояи «Вай гуфта буд»–ро шоҳсутуне дар эҷодиёти ӯ номидааст: «Чандрадхар Шарма Гулери дар умри худ ҳамагӣ се ҳикоя навиштааст, ки онҳо инҳоянд: «Зиндагии хушҳолона» («Sukhamaṃ jīvan»), «Сӯзани Буддо» («Buddh ka kanta») ва «Вай гуфта буд». Лекин ҳамин ҳикояе, ки дар охир номбар шуд чун шоҳсутуне байни офаридаҳои ӯ мебошад» [2,273].

Дигар адабиётшиноси ҳиндӣ Виҷаендра Снаток хеле машҳур будани ин ҳикояро таъкид намудааст: «Ҳикояи машҳури Чандрадхар Шарма Гулери «Вай гуфта буд» соли 1915 нашр шудааст. Ҳикоя дар вазъияте иншо шудааст, ки Чанги Якуми Ҷаҳонӣ ҷараён дошт. Аз лиҳози эҳсоси романтикӣ ҳикояи бисёр машҳур аст. Гулери ҳамагӣ се ҳикоя навиштааст, ки ҳоло дар як ҷилд ҷамъоварӣ шудаанд» [1,243].

Метавон гуфт, ки то имрӯз дар ҳар асари илмӣ–тадқиқотие, ки ба адабиёти ҳиндӣ ва алалхусус роҷеъ ба жанри ҳикояи ҳиндӣ бахшида шудааст, ҳатман аз Гулери ва ҳикояи ӯ «Вай гуфта буд» чанд сухане гуфта ва ё маълумоте дода мешавад. Ин на танҳо барои он аст, ки ҳикояи ӯ «Вай гуфта буд» машҳур асту адибро низ машҳур кардааст, балки боз аз он сабаб Гулери вирди забонҳост, ки замони зистану эҷод кардани ӯ ба замоне рост омадааст, ки онро дар таърихи адабиёти ҳиндӣ давраи нав мегӯянд. Ин даврае мебошад, ки насри ҳиндӣ дар ҷорҷӯбаи жанрҳои ҳикояву роман дар шакли нав ташаккул ва босуръат инкишоф меёфт. Маъруфтарин адибони насрнавис, аз ҷумла Премчанд (1880-1936), Сударшан (1896-1967), Ҷайшанкар Прасад (1889-1936) ва мисли инҳо маҳз дар ҳамин давра ба камол расида асрҳои безавол офаридаанд, ки онҳо ба ҳазинаи тиллоии адабиёти ҳиндӣ дар асри ХХ ҷой гирифтаанд. Маҳз дар ҳамин давра адабиёти ҳиндӣ, мисли дигар адабиётҳои Ҳиндустон, аз «зулми» анъанаҳои асримиенагӣ оҳиста – оҳиста озод шуда ба мавзӯҳои замонавӣ рӯ меовард. Бар ивази қиссаҳои аҷоибу ғароиб тасвири воқеии зиндагии мардуми ба адиб хуб ошно рӯи кор омаданд. Албатта, барои хонандаи асрҳои аср ба саргузаштҳои афсонавӣ одаткарда, осон набуд, ки аз чунин қиссаҳои лаззатбахши мазмунашон ба ақл раст намеомадагӣ дил канда, чизи навро зуд бипазиранд. Аз ин ҷо бояд бо талоши навҷӯӣ асарҳои офарида мешуданд, ки аз ҳар лиҳоз ҷолиб, хотирмон ва аз ҳама муҳим ягон манфиате барои фаъолияти ҳар як хонанда дошта бошанд, ғазоеро ба вучуд оранд, ки ҷаҳонбинии хонанда дигар шавад, ӯро ба андешаронӣ даъват намоянд. Ин замоне буд, ки гӯё ҳар адиби нав ба майдони адабиёт қадам гузошта аз имтиҳони ниҳоят ҷиддии хонанда ва талаботи вақт мегузашт.

Ҳикояи «Вай гуфта буд» мавзӯи чангро дар бар гирифтааст ва як ҷанге, ки ҳазорҳо фарсанг аз Ҳиндустон дур дар қаламрави Аврупо ҷараён дорад. Ҳарчанд гуфта намешавад, ки ин кадом чанг асту дар кадом солҳо шуда истодааст, вале хонанда пай мебарад, ки ин Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ буда, набарди аскарони Ҳиндустон, ки ҳамроҳ бо асокири англисҳо мечангиданд муқобили асарони немис дар қаламрави шоҳд Франсия бошад. Агар ба оғози ҳикоя нигарем, ҳеҷ гумон намекунад, ки каме баъдтар ҷойи рӯй додани воқеа дигар мешаваду мавзӯи ҳикоя низ: «Забони аробакашҳои шаҳрҳои калон-калон ин қадар дағал аст, ки гӯшҳо ҳам лат мехӯранду шона ҳам ба дард меояд. Ман инро гуфтани ҳастам, ки забони аробакашҳои шаҳри Амритсар, баръакс ниҳоят форамаст» [4,46].

Тавре мебинем, суҳан гӯё дар мавзӯе меравад, ки ба чанг ҳеҷ алоқамандие доштанаширо таҳмин ҳам кардан мумкин нест. Баъдтар боз ҳамон манзараи ором, кӯдакии фориғ аз ташвиш. Дар назди дуконе як писару як духтарак вохӯранд. Ин ҷо нависанда моро ба образҳои худ боз камтаре шинос мекунад: «Ба мӯй ва либосҳои онҳо нигоҳ карда пай бурдан мумкин буд, ки онҳо ҳар ду сикҳанд. Писарча ба хотири он омада буд, ки барои шустани мӯйҳои тағоияш ҷурғот барад. Ба духтарак лозим буд, ки барои хӯрок ҷашнӣ харид кунад. Дукондор бо ким-кадом марди хориҷӣ баҳс мекард. Вай бошад то ҳамаи чапотиҳои харидаширо ҳисоб накард, рафтани намеҳост...

Дар ин миён дукондор ҳолӣ шуд ва бо ин кӯдакҳо савдо кард. Ҳар ду харид карда, якҷоя равон шуданд. Пас аз каме дур рафтани писарбача табассум карда пурсид:

- Ту ро фотеҳа кардаанд?

Инро шунида духтарак як нигоҳе карду «Ту бачаи хуб нестӣ» гуфта гурехта рафт. Писарбача бошад, ҳайрон шуда монд» [4,47].

Ҳамин тариқ, пас ин писару духтар дар давоми як моҳ зуд-зуд якдигарро дар назди дуконҳо меиданд ва ҳар дафъа хангоми вохӯрдани писарбача аз духтар ҳамонро як саволро меод, ки вайро фотеҳа кардаанд ё не. Духтарак низ ҳамеша як ҷавоб дошт. Душвор нест таҳмин кардан, ки писару духтарак бо ҳамон эҳсосе, ки барои синну соли онҳо хос аст, бо ҳам унс гирифтаанд ва писарбача бо нияти бо духтарак дӯстиро идома додан фаҳмидани мехоҳад, ки вай мабодо банд набошад. Дар оилаи ҳиндувон кӯдакҳо дар хурдиашон бо ҳамдигар номзад кардан, корест маъмулӣ. Барои ҳамин ҳам саволи писарбача ин ҷо бемантиқ нест. Дар охир боре, ки духтарча ҳамон саволро мешунавад, бар хилофи интизории писарбача ҷавоб дигар хел садо медиҳад:

«Як рӯз бача боз мисли пештар, гӯё ки ҳазл мекарда бошад, боз ба духтар ҳамон саволро дод. Духтарак бар хилофи интизории писарак гуфт:

- Ҳа, ман фотеҳа шудагӣ.

- Кай?

- Дирӯз. Магар ин куртаи абрешимии ба ин муносибат пӯшидаи манро намебинӣ! – Инро гуфта духтарак гурехта рафт [4,47].

Ҳикояи «Вай гуфта буд» ба панҷ порча ҷудо карда шудааст. Бо он чизе, ки дар боло гуфтем, қисми аввал, ё порчаи аввал ба охир мерасад. Хонанда пас аз ин интизор аст, ки давоми воқеа чи тавр сурат мегирифта бошад ва албатта гумон мекунад, ки давоми воқеа боз ҳам дар шаҳри Амритсар ва бо ҳамин ду кӯдаки наврас рӯй хоҳад дод, вале баракси ин ҷашмдошт воқеа сурати дигар мегираду аз оромии Амритсар, аз хушмуомилагии аробакашҳо ва шир

харидану саволу чавоби ду наврас осоре наместонад. Ҷои ин оромӣ, гармӣ ва форигболиро чизе мегирад, ки онро чанг, онро даҳшат мегӯянд. Он ҷоест, ки ҳар лаҳза таҳдиди аз зиндагӣ маҳрум шудан вучуд дорад. Ҷоии бозии кӯдакон нест, ҷоест, ки ҳар лаҳза ҷон дар гараву ҳар рӯзи пешонад ҷӣ мешавад, номаълум.

Гулерӣ бе ягон шарҳи иловагӣ ду наврасро дар ҳамон синну сола, ки доранд, мегузорад ва якбора аз майдони гарму ором ва фараҳбахши Амритсар ба майдони сарду намноки чанг мераваду хонандаро барои шунидани қиссаи дигар омода месозад. Пас чунин гумон меравад, ки адиб дигар сӯйи қахрамонҳои хурдсоли худ баргаштани нест. Дар оғоз номаълум аст, ки чанг дар қадом мамлакат ва муқобили кист. Баъдтар каме маълум мешавад, ки майдони набард шояд дар яке аз давлатҳои Аврупо ҷой дошта бошад ва чанг он ҷо муқобили аскарони Олмон аст. Инро мо аз гуфтугӯи ду сипоҳии ҳиндустонӣ, ки яке Лаҳнасинҳ аст, маълум мекунем. Лекин мо ҳанӯзам фаҳмида наметавонем, ки ҷаро майдони амал дигар шуд ва оғози ҳикоя ба ин қисмат ҷӣ алоқамандие дорад! Ҳамин дақиқ мешавад, ки майдони чанг каме дуртар аз шаҳри Берлин будаст. Бояд зикр кард, ки ҳамин гуна банду баст доштани ҳикоя чандин солҳо ниҳоят зиёд дар таҷриба буд ва яке аз сифатҳои ҷолибу арзишманди жанри ҳикоя ҳисобида мешуд. Адиб моро ба майдони чанг мебарарду лекин на бо макони воқеа ва на бо қахрамонҳои худ шинос намекунад. Гӯё мо медонем, ки онҳо киҳоянд, чанд солаанд, ҷӣ хел чеҳра ва хислат доранд. Фақат ҳамин қадар менамояд, ки мо ноилоҷ аз суҳбати сарбозон кӣ будан ва ба ҷӣ кор машғул буданашонро фаҳмем. Оҳиста – оҳиста маълум мешавад, ки як гуруҳ аскарони ҳиндустонӣ, ки сикханд, муқобили аскарони немис мечанганд. Чун ба мо маълум мешавад, ки аскарони ҳинду дар Аврупо мечанганд, ҳамин кофист гӯем, ки сухан дар бораи Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ меравад. Аскарони ҳинду, албатта, аз ҷониби англисҳо мечангиданд. Дар ҳикоя то ин ҷо ба мо маълум шуд, ки як гуруҳ аскарони ҳинду дар хандақ дар хати чанг мебошанд. Нависанда то ин ҷо моро бо Лаҳнасинҳ, субедар (офитсери хурд) ва Вазирасинҳ шинос мекунад. Боз инро низ мефаҳмем, ки яке аз сарбозон бо номи Бодҳасинҳ захмӣ аст. Дар хандақ бе табиб ёро дуруст табобат кардан имкон надорад, лекин ба ҳар ҳол рафиқонаш ғами ёро меҳӯранд ва кӯшиш мекунанд, ки азобаш зиёд нашавад. Бодҳасинҳ низ дар ғарибӣ аз олам ҷашм пӯшидани нест. Хонаашро ба ёд оварда, маҳз дар хонаи худ аз ин олам рафтани орзу мекунад. Ин саҳна пуртаъсир тасвир шудааст ва хонандаро ба чандин андеша мебарард. Агар вазъияти Бодҳасинҳро, ки аз дарду аз сармо нороҳат аст, ба инобат нагирем, дигар нисбатан оромист. Акнун шаб аст ва якбора шиддат гирифтани ҷараёни ороми воқеа маҳз ҳамин вақт дида мешавад. Аз ҳамин лаҳза муҳити чанг ва он чанг ҷӣ оқибат дорад, равшантар шуда мазмунӣ ҳикоя ҷолибтар мегардад. То ин вақт фақат наздик шудан ба фазои чанг тасвир шудаасту ҳалос. Нуқтаи наво дар гардиши ҳикоя аз омадани субедари қалбакӣ оғоз меёбад:

«Ним соат гузашт. Аз ҷоии даромади хандақ садое ба гӯш расид:

- Субедар Ҳазарасинҳ!

- Кист? Ҷаноби лейтинант? Амр кунед, ҷаноб! – Инро гуфта субедар ба таври низомӣ салом доду назди навомада рост шуд.

- Ҳозир шумо ба ҳучум мегузаред. Дар ним мил дурӣ аз ин ҷо дар тарафи шарқ як хандақи немисҳо ҳаст. Он ҷо аз 50 нафар зиёдтар сарбоз

нест. Байни ин дарахтон роҳест, ки аз миёни ду қитъа замин мегузарад. Дар ҳамин роҳ се-чор гардиш ҳаст. Дар яке аз ин гардишҳо ман понздаҳ нафар сарбозро монда омадам. Шумо ин чо даҳ нафар сарбозро монда боқимонда ҳама сарбозҳоро гирифта он чо равед ва бо онҳо ҳамроҳ шавед. Хандаки немисҳоро ишғол намоед ва то фармони нав он чо истед. Ман ҳоло ин чо мемонам» [4,51].

Ҳама хомӯшона аз паси иҷрои фармон мешаванд. Дар ин чо адиб боз як чизи дигарро баён мекунад, ки пештар маълум набуд. Муаллиф бо як ишора мефаҳмонад, ки дар ҳамин гуруҳи сарбозон ду нафар –як падару як писар хизмат мекунанд: «Ҳама хомӯшона ба рафтан тайёр шуданд. Бодҳа низ кампалро аз болои худ як тараф намуда рафтан хост, лекин Лаҳнасинҳ ӯро нигоҳ дошт. Чун Лаҳнасинҳ каме пеш рафт, падари Бодҳасинҳ бо ангушташ тарафи Бодҳасинҳ ишора кард. Лаҳнасинҳ мақсадро фаҳмида хомӯш шуд» [4,51-52].

Падару писар будани онҳоро низ нависанда худ баён накардааст. Саволе пайдо мешавад, ки чӣ зарурат аст, ки дар ҳикоя дар як қой хизмат кардани падару писарро муаллиф махсус қой диҳад? Ин муаммо менамояд ва маҳз муаммо аз паси муаммо омадан ҳам, ҳадафи худро дорад, яъне ҳикояро шавқовартар менамояд. Ин муаммо низ мисли дигар чунин муаммоҳо баъдтар кушода мешавад. Пас аз гирифтани чунин фармон касе дар хандаки сард боз монданро намехост. Дар охир субедар сарбозҳоро чамъ карда баромада меравад. Дар ҳамин маврид адиб ба хушёрӣ яке аз сипоҳиёни ҳиндустонӣ эътибор медиҳад. Дар торикии шаб нафари нав омада ва фармондодаро нашинохтан мумкин буд, вай боз бо чунин урдуи аъло гап мезад, ки зуд чун фармондеҳи ҳамин сарбозон пазируфта шуда буд. Пас аз чанде навомада аз кисааш қутии сигорро бароварда як сигор ба даҳон монда онро дар мегиронад. Пас аз даҳ дақиқа қутии сигорро ба тарафи Лаҳнасинҳ дароз карда мегӯяд:

«- Мана сигор, ту ҳам сигор гир.

Чашмони Лаҳнасинҳ аз ҳайронӣ калон-калон кушода шуданд. Вай ҳама чизро фаҳмид, вале сир бой надода хомӯш монд» [4,52]. Барои дур кардани шубҳаи худ Лаҳнасинҳ офитсерро имтиҳон карданӣ мешавад ва аз суҳанҳояш мефаҳмад, ки навомада сардори онҳо нест. Пас Лаҳнасинҳ оҳиста Вазирасинҳро равон мекунад, ки дастаи нав рафтаре баргардонад, чунки онҳо рост сӯйи марг рафта истодаанд. Лаҳнасинҳ чун бармегардад мебинад, ки командири қалбакӣ хандакро тарконданист. Бо як зарба немисро ба замин зада меафтад. Немис ба хуш омада бо тапонча Лаҳнасинҳро захмӣ мекунад. Лаҳнасинҳ пас немисро бо ду тир нобуд мекунад. Дигар сарбозони дар хандак буда давида меоянд. Лаҳнасинҳ воқеаро нақл мекунад. Дар ҳамин вақт сарбозони немис ба хандак зада медароянд. Чанги шадид сар мешавад. Худи ҳамин лаҳза сарбозони ҳиндустонии рафта низ пас меоянд. Сарбозони немис дар байни ду даста мемонанд ва дар охир ҳамашон кушта мешаванд. Зинда мондаҳо, аз ҷумла субедар арз мекунад, ки маҳз бо хушёрӣ Лаҳнасинҳ талафоти сикҳҳо кам шудааст. Маҳз Лаҳнасинҳ сабаби зинда мондани субедар ва писари ӯ Бодҳасинҳ шудааст. Дар ин миён ба ақибгоҳ хабар дода мешавад, ки духтурҳо омаданд ва захмишудагонро ба шифохона мебаранд. Ду аробаи омада сикҳҳои фавтида ва захмиҳоро бурданӣ мешаванд. Субедар Лаҳнасинҳро низ бурданӣ мешавад, лекин вай «захмам андак» гуфта аз рафтан

даст мекашад. Фақат ба субедар мегӯяд, ки ту Бодҳасинхро эҳтиёт карда бар. Боз чунин илова мекунад: «- Бодҳаро дар ароба шинондед? Хуб. Ту ҳам рафта савор шав. Вақте ки ба завҷаат мактуб навиштӣ аз номи ман салом арз кун ва гӯй, ки ҳар чизе ӯ хоҳиш карда буд, ман онро иҷро кардам» [4,57].

Пас аз рафтани аробаҳо аҳволи Лаҳнасинҳ бад мешавад ва ӯ аз Вазирасинҳ хоҳиш мекунад, ки ба ӯ об диҳад. «Камарбандамро кушо, арак кардам», мегӯяд. Дар ҳамин ҷо қисмати чоруми ҳикоя ба охир мерасад. Дар қисми панҷум, қисми охири, ҳамаи муаммоҳо кушода мешаванд. Хонандаро аҷаб эҳсосе фаро мегирад. Қаноатманд аз он мешавад, ки Лаҳнасинҳ – қаҳрамон, ки аллакай дӯст доштааст, дар назди як зани барояш, бешак, хеле азиз аст, ба ваъдаи худ вафо кардааст. Лекин поён ёфтани умри ӯ маъюсий меорад. Қисмати панҷуми ҳикоя басо ғамангез оғоз меёбад ва ҳамин ғамангез будан таъсирбахширо ба миён овардааст: «Каме пештар аз марг хотираи инсон басо тозаю равшан мешавад. Воқеаҳои тамоми зиндагӣ яке аз паси дигаре аз пеши назар мегузаранд» [4,57].

Лаҳнасинҳ бисёр чизҳоро фаромӯш карда буд, акнун он воқеае, ки 25 сол пеш рӯй додааст, онро пеш аз вафоташ ба ёд меорад: «Лаҳнасинҳ дувоздаҳсола аст. Вай ба Амритсар ба хонаи тағоияш омадааст. Ба кучое, ки наравад, хоҳ ба дукони ширфурӯш ва хоҳ ба дукони кабутифурӯш бо як духтарчаи ҳаштсола рӯ ба рӯ мешавад. Вақте ки ӯ аз духтарча мепурсад, ки ӯро фотиҳа кардаанд, вай дар ҷавоб рав гуфта худаш гурехта меравад. Як дафъа вақте ки боз ба духтарча ин саволро дода буд, духтарча гуфт: «Ҳа, дирӯз фотиҳа шуд. Магар намебинӣ сарии сурхи гулдӯзикардаи манро?» - Лаҳнасинҳ инро шунида ғамгин шуда буд ва ғазаболуд гуфт: Чаро шуд?

- Вазирасинҳ, об деҳ!» [4,57].

Ду саҳифаи охири ҳикоя ҳамин тавр баён мешавад, ки Лаҳнасинҳ гузашаро бе садо ба ёд оварда, гоҳ-гоҳе об мепурсаду халос. Ҳар як ҷанговар, албатта, медонад, ки барои ҷӣ мечангад. Лаҳнасинҳ ҳам инро медонад, лекин ягон ишораи адиб ба ин ҷониб нест. Мустамликадорони англис на танҳо аз сарватҳои бебаҳои Ҳиндустон муфт истифода мебарданд, балки мардуми онро ҳам барои ҳимояи манфиатҳои худ ба майдони ҷангҳои хонумонсӯз ворид мекарданд. Майдони набарде, ки нависанда тасвир кардааст, задухӯрд дорад, вале дар маркази диққати ӯ ҳодисаҳои майдони ҷанг ва ҳадафи ҷанговарон намеистад. Нависанда ба он эътибори ҷиддӣ медиҳад, ки як ҷанговари ҳинду чи тавр ба ваъдае, ки ба як зан додааст, вафо мекунад. Бо гузаштани 25 сол Лаҳнасинҳ акнун ҷамодари полки 77-уми тирандозӣ шудааст. Духтараки ҳаштсола, кайҳо фаромӯш шудааст, гӯё ягон дафъа ӯро надида бошад. Ҳал намудани ким-кадом масъалаи бо замин вобаста сабаб мешаваду Лаҳнасинҳ ҳафт рӯз руҳсатӣ пурсида ба деҳааш меравад. Дар хона аз офитсери полк мактуб меояд, ки полк ба ҷабҳа (фронт) меравад, барои ҳамин ҳам ӯ бояд фавран ба қисми ҳарбии худ баргардад. Баробари ин Лаҳнасинҳ боз аз субедар Ҳазарасинҳ низ мактуб мегирад. Дар мактуб Ҳазарасинҳ навиштааст, ки ӯ ҳам ҳамроҳи писараш Бодҳасинҳ ба фронт рафтанист ва хоҳиш кардааст, ки вақти ба қисми ҳарбӣ баргаштан Лаҳнасинҳ ба хонаи ӯ дарояд, то ин, ки онҳо якҷоя раванд. Лаҳнасинҳ ба хонаи Ҳазарасинҳ медарояд. Ин ҷо бамаврид аст, аз нақли давоми ҳикоя худдорӣ кунем ва аз он иқтибос биёрем:

«Ҳамин ки вақти рафтан шуд, Ҳазарасинҳ аз қисмати занонаи ҳавлӣ баромада ба Лаҳнасинҳ гуфт: «Лаҳнасинҳ, туро субедарнӣ (ҳамсари субедарро

мегӯянд – Х. Р.) мешиносад. Вай туро дидан мехоҳад. Рафта дида биё». Лаҳнасинҳ ба қисмати занонаи хавлӣ рафт. Субедарнӣ маро мешиносад? Аз кай боз? «Охир, ягон нафар аз хонаводаи субедар ҳеҷ гоҳ дар полк зиндагӣ накардааст», - аз фикр гузаронд ӯ. Пас чун назди дар расид, арзи салом кард. Салом пазируфта шуд. Лаҳнасинҳ хомӯш истод.

- Маро шинохтӣ?

- Не.

- Ту фотеҳа шудагӣ? – Рав. - Дирӯз шуда буд. Магар ин куртаи абрешимии ба ин муносибат пӯшидаи манро намебинӣ! Амритсар.

Лаҳнасинҳро ҳаяҷон фаро гирифт. Ба паҳлӯ гашт. Аз захм хун чорӣ шуд.- Вазира, об деҳ... Вай гуфта буд.

Лаҳнасинҳро гузашта боз пеши назар омад. Субедарнӣ суханаширо давом дод: «Ман туро баробари омаданат шинохтам. Ман аз ту як хоҳиш дорам. Ман бадқисматам» [4,58].

Дар қиссаҳои мардуми ҳинд вохӯриҳои пас аз бист солу сӣ сол ё аз ин беш як чизи маъмулист. Гулерӣ аз ҳамин анъана хуб истифода бурдааст. Барои нишон додани хислати сарбозе, ки дар дами марг аст, адиб як тарзи ҷолибу хотирмон намудани ҳикояро дар ҳамин муддатҳо надидану лаҳзае вохӯрдани ду нафари як вақтҳо шинос ва тавачҷухе ба якдигар дошта мебинад. Акнун пас аз 25 сол сухан дар бораи он намеравад, ки онҳо ҳамаи ҳамин вақт якдигарро ҷустуҷӯ намудаанду акнун ёфтанд ва ҳар чӣ пас аз ин мешавад бояд танҳо ба хушбахт шудани ҳар ду дахл дошта бошад. Зан нақл мекунад, ки ҳукумат ба шавҳари ӯ бартарихо дода қадрдонӣ кардааст ва имрӯз вай бояд ба ин ҳуумат хизмат кунад. Дар идомаи ҳикоя маълум мешавад, ки чаро ин зан бадқисмат будааст ва хоҳиши ӯ чист:

«- Ман ҳамагӣ як писар дорам. Як сол шудааст, ки ӯро ба хизмати ҳарбӣ даъват намудаанд. Пас аз ӯ ман боз чор писар таваллуд кардам, вале ягон нафари онҳо зинда намонданд. – Субедарнӣ ба гиря даромад, пас боз суханаширо идома дод. – Акнун ҳардуяшон ба фронт мераванд. Чӣ қадар ман бадбахтам! Ту дар ёд дорӣ, ки боре дар назди дукони ширфурӯшӣ аспӣ аробакаше тӯрида буд. Он вақт ту ҷони маро аз зери пойи асп раҳо карда будӣ, худат аз асп лат хӯрдӣ, лекин маро бардошта болои тахтаи дукон гузоштӣ. Ҳамин тариқ, ҷони ин ду нафарро низ раҳо кун! Ин зорию таваллои ман аст. Ман сар пеши поят мегузорам.

Зан гирякунон ба хонаи худ даромад. Лаҳнасинҳ низ ашкҳояшро пок намуда ба берун рафт...

- Вазирасинҳ, об деҳ... Вай гуфта буд» [4,58-59].

Поёни ҳикоя ин поёни зиндагии симои марказии ҳикоя мебошад. Онро адиб тавре тасвир намудааст, ки он танҳо ишораи бармаҳал ва бемаънӣ тарки ин олам кардани як ҷавони ҳинду нест. Ин сахнаи дар сарзамини бегона, барои манфиати ғайриҳиндувон ҷонсупорӣ кардан аст, ки маълум нест барои кӣ зиёдтар манфиат дораду шарафи киро боло мебардорад: ҳиндувонро, ки дар ғуломианд ва ё хӯҷаинҳои ғарбиро, ки аз ҳар навъ ҷанг ҳосили хуб мебардоранд. Сарбозони ҳинду шикоят надоранд, ки дар ин ҷанг ҳолашон табоҳ аст, балки оромӣ бе амал нишастан барояшон хуш нест. Модоме, ки ба майдони набард даромадаанд, бояд ҷангида қаҳрамонӣ нишон диҳанд. Сарбозони ҳинду дар ҳикоя далеру қабириода ба назар мерасанд. Ва ниҳоят сахнаест, ки Лаҳнасинҳ барин ҷавонмард, чӣ тавр қарзи низомӣ ва инсонии

худро адо мекунад. Лаҳзаҳои охирини зиндагии Лаҳнасинҳ ғамангез аст, лекин бо вучуди ин таскин аз он ёфтган мумкин аст, ки Лаҳнасинҳ бо қимати ҷони худ чанд нафар ҳамяроқон, алалхусус, касеро наҷот дод, ки ҳифз карданашонро ваъда дода буд.

Лаҳнасинҳ оромона ин оламро тарк мекунад. Вай ором аз он хотир аст, ки аввало ба ваъдааш вафо кардааст. Ваъда ба зане, ки 25 сол қабл аз ин самимона дӯст дошта буд. Инро мо аз ҳар замон ба ҳуш омада «Вай гуфта буд» гуфтани ӯ эҳсос мекунем ва баъдан ӯ осуда аз он аст, ки ӯ на дар ихотаи душманон, балки сар дар бағали ватандор ва дар ихотаи ҳамяроқони худ манзараҳои ватанашро ба ёд оварда, ин оламро падруд мегӯяд. Нависанда намехоҳад хабари шум, яъне вафоти Лаҳнасинҳро худ тасвир намояд. Ин корро тавассути ахбори омма карда, бо ҳамин хабар ҳикояро ба поён мерасонад. Хабарӣ нохуш чун пасгуфтор (эпилог), аз матни асосӣ ҷудо карда шудааст:

«Пас аз гузаштани якчанд рӯз одамон дар рӯзномаҳо чунин хабарро хонданд: «Хабари рақами 68 аз Франсия ва Белгия - Аз захмҳои дар майдони ҷанг бардоштааш ҷамодари (офитсери хурд) полки 77-уми тирандозии сикҳҳо Лаҳнасинҳ ҳалок шуд» [4,59].

Чаро адиб ҳикояи худро бо пасгуфтор (эпилог) ва дар шакли хабари хушки рӯзнома ба охир расонидааст? Гулерӣ хуб медонист, ки сарбозони ҳинд ба манфиати кӣ ҷанг мекунанд. Вай метавонист кушоду равшан назари худро оид ба дастгирӣ кардан ва ё маҳкум намудани ин ҷангу ҷангхоҳон баён кунад. Вале ин корро накардааст. Бо овардани хабари рӯзномае ба ҳикоя поён бахшидааст. Агар ба ин хабар бодикқат нигоҳ кунем, пас метавонем ба чунин хулоса биёем, ки нависанда дар назди ҷангҷӯени ғайри ҳиндустонӣ ҳеҷ гуна қимат надоштани ҷони сарбозони ҳиндустиро гӯшрас намудааст. Бар ивази қаҳрамонӣ ва ҷонсупорӣ сарбози ҳинд ба як хабари хушку холии рӯзномае лоик шудаасту ҳалос.

Байни муҳаққиқони ҳинд оид ба кадом мавзӯ бахшида шудани ҳикояи «Вай гуфта буд» андешаҳо гуногун мебошанд. Ранҷна Шривастав ин ҳикояро ҳикояи ишқӣ (Prem kahani) гуфтааст [6,93]. Муннақид Видя Синҳа ба ишқ дахл доштани ин ҳикояро рад намуда, онро ҳикояе мебошад, мегӯяд, ки ба эҳсоси дӯстӣ (Maitry bhav) бахшида шудааст [3]. Назари мо ин аст, ки агар ҳикоя ба як мавзӯ бахшида шудааст, ҷандон дуруст нест. Дар ҳикоя ҳам мавзӯи дӯстӣ, ҳам мавзӯи ишқу муҳаббат, ҳам мавзӯи ҷанг, ҳам мавзӯи ватандӯстӣ ва ҳам вафодорию қаҳрамонию ҷонсупорӣ матраҳ шудааст. Дар жанри ҳикоя, ки ҳаҷми хурд дорад, ба маврид ҷой додани ин қадар масъалаҳо, дар воқеъ ҳунару истеъдоди ғайриоддиро талаб мекунад. Ин сифатҳоро Гулери ҳикоянавис дорад. Душвор аст гуфтан, ки муаллиф дар дарҷи кадоме аз ин мавзӯҳо зиёдтар муваффақ шудааст, лекин бе муболиға дуруст ҳамин аст, ки агар дар ҳамааш гӯем. Ишқи даврони кӯдакӣ, бошарафона дар ҷанг вазифаи сарбозиро пурра эҳсос кардан, дар иҷрои ваъдаи додашуда ҷони худро дарёғ надоштан – ҳамаи инҳо он қадар табиӣ, таъсирбахш ва хотирмон тасвир шудаанд, ки ҳикояи «Вай гуфта буд»-ро яке аз беҳтарин ҳикоя дар замони ташкилҳои ҳикояи муосири ҳиндӣ гуфтан даъвоест дуруст ва раднашаванда.

Адабиёт

1. Вицаендра Снатк. Ҳиндӣ сахитя ка итиҳас Таърихи адабиёти хиндӣ). Дехлӣ, 1996.
2. Лакшмисагар Варшнея. Ҳиндӣ сахитя ка итиҳас Таърихи адабиёти хиндӣ). Оллоҳобод, 1989.
3. «Ная гянодай», (Маҷ.) 2006, № 33
4. Пандит Чандрадхар Шарма Гулерӣ «Ҳикояҳои ҷовидонаи Гулерӣ». Дехлӣ, 1984.
5. Рамкумар Варма. Таърихи адабиёти хиндӣ. Праяг (Оллоҳобод), 1957.
6. Ранҷна Шривастав. Ҳикояи «Вай гуфта буд» ҳикояи ишқӣ аст. Маҷаллаи «Ная гянодай», 2006, № 38 (апрел).
7. Шямчандра Капур. Таърихи адабиёти хиндӣ. Дехлӣ, 1999.

X. РАДЖАБОВ

ПАНДИТ ЧАНДРАДХАР ШАРМА ГУЛЕРИ И ЕГО РАССКАЗ «ОНА СКАЗАЛА»

В истории литературы хинди Пандит Чандрадхар Шарма Гулери (1883-1922) занял почетное место благодаря своему рассказу «Она сказала», который был опубликован в 1915 году в литературном журнале «Сарасвати». Часто говорят, что это прекрасный современный рассказ начала XX века, однако, к сожалению, в основном на этом и ограничиваются. Что это за рассказ, о котором так часто говорят исследователи? В данной статье сделана попытка ответить на этот вопрос

Ключевые слова. Гулери, литература, рассказ, солдат, война, сикх, Лахнасинх, она сказала, Бодха, Амритсар, наилучший, 25 лет.

H. RAJABOV

PANDIT CHANDRADHAR SHARMA GULERI AND HIS STORY "SHE SAID"

In the history of the Hindi literature Pandit Chandradhar Sharma Guleri (1883-1922) has took its honorable place due to his short story "She said", which was published in 1915 in the literary journal "Sarasvati". Often and everywhere critics say that it is the beautiful and modern story of the beginning of the XX th century, but, unfortunately, in most cases information is limited by this. What story is this? This article is trying answer to this question.

Key words: Guleri, literature, story 1, soldier, war, sikh, Lakhnasinh, She said, Bodha, Amritsar, best, 25 years.